

О. Е. Радутний,

доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук

ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРАВОВОЇ ДОКТРИНИ ПІД ВПЛИВОМ ЗАПРОВАДЖЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ

Відповідно до п.1 розділу II «Прикінцеві положення» Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб)" № 314-VII від 23.05.2013 (далі – Закон) з 1 вересня 2014 року в правовому полі України запроваджується кримінальна відповідальність юридичних осіб.

Для вітчизняної правової доктрини ця подія є наскільки значущою, наскільки у зв'язку з вказаними новелами виникає нагальна потреба перегляду багатьох основних положень і принципів кримінального права.

Згідно до положень вказаного Закону Кримінальний кодекс України (далі – КК) доповнюється, зокрема, статтею 96³, яка визначає підстави для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Ними виступають вчинення уповноваженою особою юридичної особи: 1) від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 209, 306, частиною першою і другою статті 368³, частиною першою і другою статті 368⁴, статтями 369, 369² цього Кодексу; 2) від імені юридичної особи будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 258–258³ цього Кодексу.

Новацією для правової доктрини є законодавча формула «вчинення злочину від імені юридичної особи», яка не може бути ототожнена з формою поведінки, що характеризує суспільно небезпечну діяльність організатора (ч.3 ст.27 КК) або підбуровача (ч.4 ст.27 КК) до вчинення злочину.

Можливість вчинення злочину від імені фізичної особи чинним законодавством не передбачена як зараз, так і у нормативно визначеній перспективі.

Формулювання «вчинення злочину від імені юридичної особи» породжує наступні запитання: 1) чи має вона публічно або іншим чином позначити себе відповідальною за конкретний акт легалізації, підкупу, пропозиції або надання неправомірної вигоди, зловживання впливом, створення терористичної групи чи терористичної організації, фінансування тероризму тощо; 2) що є необхідним та достатнім доказом вчинення певного злочину від імені конкретної юридичної особи; 3) чи мають власники (акціонери, учасники) цієї юридичної особи бути обізнаними щодо конкретних злочинних діянь та схвалювати їх, адже на них

паде тягар наслідків штрафу, конфіскації майна, або ліквідації; 4) чи мають особи, які утворюють виконавчий, контролюючий або наглядовий орган (керівники, їх заступники, члени правління, рад, ревізійних комісій тощо) цієї юридичної особи бути обізнаними щодо конкретних злочинних діянь та схвалювати їх тощо.

Якщо для вчинення зазначених злочинів будуть використанні печатка та(або) офіційні бланки юридичної особи, це ще не має вказувати на те, що кримінальне правопорушення вчинене саме від імені останньої.

Крім того, дослідження вислову «вчинення злочину інтересах юридичної особи» вимагає розв'язання інших питань, зокрема: 1) в якому саме змісті (широкому чи вузькому) слід розуміти інтерес юридичної особи; 2) який саме це інтерес і в чому він полягає; 3) як він має співвідноситися з статутною метою та цілями діяльності; 4) якими засобами слід доводити його наявність, що є належними та достатніми доказами у справі тощо.

Сучасна правова доктрина зазнає змін і з інших питань. Так, відповідно до ч.1 ст.2 KK підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого цим Кодексом. Але згідно до розглядуваного Закону кримінальна відповідальність юридичної особи (або точніше – застосування до неї заходів кримінально-правового характеру) наставатиме незалежно від того, чи вчинила цей злочин сама особа, або хтось від її імені. Такі законодавчі конструкції спроможні відкрити у майбутньому невдячний шлях до того, що кримінальна відповідальність може наставати й для фізичної особи, якщо злочин буде вчинено від її імені.

Згідно до ч.2 ст.50 KK метою покарання є не тільки кара, але й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових злочинів як засудженими, так і іншими особами. У зв'язку з цим також виникають питання: 1) кого саме слід фактично карати (піддавати відплаті) під час застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (основних – у вигляді штрафу або ліквідації, додаткових – у вигляді конфіскації майна згідно до ч.2 ст.96⁶ KK), адже ці заходи торкаються інтересів трудового колективу або власників юридичної особи, оскільки внаслідок ліквідації останньої будуть втрачені робочі місця та зруйновані багаторічні кар'єри, внаслідок конфіскації майна може бути паралізована робота підприємства, установи або організації, що фактично призведе до тієї ж ліквідації, внаслідок штрафу можуть бути скорочені соціальні заходи і програми (додаткові преміальні виплати за наслідками успішного виконання завдань, соціальні пакети у вигляді медичного обслуговування та відпочинку, транспортування, надання інших послуг) тощо; 2) хто саме і яким чином має бути виправлений – юридична особа як штучне утворення, або її власники, службові особи чи трудовий колектив; 3) на кого особисто буде спрямована загальна та спеціальна превенція та яке саме звернення вона несе у собі тощо.

Також важливими вбачаються питання, що пов'язані з застосуванням інституту добровільної відмови при незакінченому злочині (ч.1 ст.17 KK), зокрема,

за чиею власною волею (виконавчого органу юридичної особи або фізичної особи, яка вчинює злочин від імені юридичної) може бути остаточно припинено готування або замах на злочин.

Розглядуваний Закон не вносить змін до ч.1 ст.18 КК, якою визначено, що суб'єктом злочину може бути лише фізична особа. Збереження такого стану речей допускає можливість застосування з 1 вересня 2014 року заходів кримінально-правового характеру (штраф або конфіскація майна) до осіб, які не можуть визнаватися суб'єктами злочину.

Значні проблеми виникатимуть із можливістю застосування до юридичної особи положень ч.2, 3 ст.19 КК (відсутність можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними) або правової норми про вік кримінальної відповідальності (ст.22 КК) тощо.

І окремої уваги потребуватиме трансформація інституту вини у кримінальному праві (ч.1 ст. 11, ст.ст. 23 – 25 КК та ін.) та одного з його основоположних стовпів – принципу суб'єктивного ставлення, на якому базується вся кримінально-правова доктрина.

Зрозуміло, що наведений перелік питань, які виникають у зв'язку з досліджуваною проблемою, є далеко не вичерпним. Безумовно, їх розв'язання завдасть значного впливу на розвиток та існування сучасної правової доктрини, та, можливо, потягне за собою її докорінні зміни. Проте, мудрість законодавця та особи, яка застосовує право, повинна полягати у тому, щоб прагнути лібералізувати для громадян України візовий режим в'їзду до країн Європейського Союзу (див. назву Закону України № 314-VII від 23.05.2013), не зруйнувати всю систему кримінального права, а з нею – і правову доктрину, не спалювати ті надбання, які так старанно випрацьовувалися та відстоювалися нашими попередниками, за що їм велика повага і вдячність.

Д. Б. Сергєєва,

доцент кафедри правосуддя юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ФОРМИ ОТРИМАННЯ ДОКАЗІВ

Сучасній злочинності, як обґрунтовано доводять фахівці, властиві організованість, професіоналізм, транснаціональний характер. Її діяльність має особливо тяжкі наслідки й становить небезпеку не лише національним інтересам